

ปาฏิหาริย์แห่งวาฬ: การกลับมาของสตรีผู้นำเผ่าพันธุ์

นัทธนี ประสานนาม *

ในตำนานหรือนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เรื่องมนุษย์ที่สื่อสารกับสัตว์หรือสัตว์ที่สื่อสารกับมนุษย์มีปรากฏจนเป็นเรื่องราวธรรมดาสามัญตามตรรกะของตำนาน ลักษณะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ในอดีตมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง สัตว์ มนุษย์และสรรพชีวิตอื่นๆ ในโลกนี้จึงอยู่ร่วมกันในฐานะส่วนหนึ่งของกันและกันไม่ได้แยกขาด เช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน

วิททิ อิมเมรา (Witi Ihimaera) นักเขียนชาวเมารี ได้ถ่ายทอดความสัมพันธ์ดังกล่าวออกมาในรูปแบบของนวนิยายชื่อ *ปาฏิหาริย์แห่งวาฬ (Whale Rider)* แปลเป็นภาษาไทยโดยสุวัฒน์ หลีเหม นวนิยายนิวซีแลนด์เรื่องนี้สร้างเป็นภาพยนตร์โด่งดังไปทั่วโลก นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์แล้ว อิมเมรายังได้นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของชาวเมารีอันเป็นชนพื้นเมืองของประเทศนิวซีแลนด์ด้วย นวนิยายเรื่องนี้เป็น การนำเสนอตำนานพื้นบ้านในรูปแบบของเรื่องเล่าสมัยใหม่ซึ่งเป็นที่อยู่ในกระแสของวรรณกรรมโลก

ปาฏิหาริย์แห่งวาฬ มีราวีริเป็นผู้เล่าเรื่องเกี่ยวกับหลานสาวของเขาผู้มีนามว่าคาสู คาสูเป็นลูกของโพรว์เรนกี ทายาทของโคโรอะพิรานาผู้นำชุมชน อันที่จริงหากนับตามการสืบสาย คาสูก็นับเป็นผู้สืบทอดเช่นกัน แต่เพราะเธอเป็นหญิงจึงถูกกีดกันจากสิทธิ์ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม คาสูไม่ได้ล้มละที่จะพิสูจน์ตนเอง ความไม่สนใจใยดีของโคโรอะพิรานาที่มีต่อเธอไม่ได้ทำให้คาสูหมดรักในตัวเอง (ผู้แปลทำให้สับสนว่าเป็นปู่หรือป้าทวดกันแน่ ในบทวิจารณ์นี้จึงถือเอาตามที่คาสูเรียกว่าโคโรหรือพาคา) เธอได้รับการสนับสนุนจากนानी ฟลาวเวอร์สผู้เป็นย่า (หรือย่าทวด) โครงเรื่องหลักจึงเป็นเรื่องของคาสูกับการต่อรองอัตลักษณ์ของเธอในฐานะสตรีผู้สืบทอดตำแหน่งผู้นำ

ตำนานที่เป็นแกนกลางของเรื่องนี้คือตำนานของคาสูเตีย เต เรนกี บรรพบุรุษของเผ่าที่เดินทางมาสู่ดินแดนนี้โดยมีปลาวาฬเป็นพาหนะ ซึ่งทำให้โคโรฝังใจว่าผู้สืบทอดต้องเป็นชายเท่านั้น คาสูเตีย เต เรนกีหรืออีกนามหนึ่งคือไฟเกียได้พุ่งออกจากผืนน้ำสู่ผืนดิน และเริ่มขยายวงศวานของตน แท้จริงแล้วปลาวาฬใหญ่ภักดีต่อไฟเกียเสมือนบ่าวภักดีต่อนาย แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป

* อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความสามารถในการสื่อสารกันระหว่างเชื้อไขของไฟเกี่ยวกับวาพาก็เสื่อมหายไป ความเสื่อมดังกล่าว สอดคล้องกับวิกฤตอัตลักษณ์ของชาวเมารีที่กำลังถูกคุกคามโดยความเปลี่ยนแปลงของสังคม

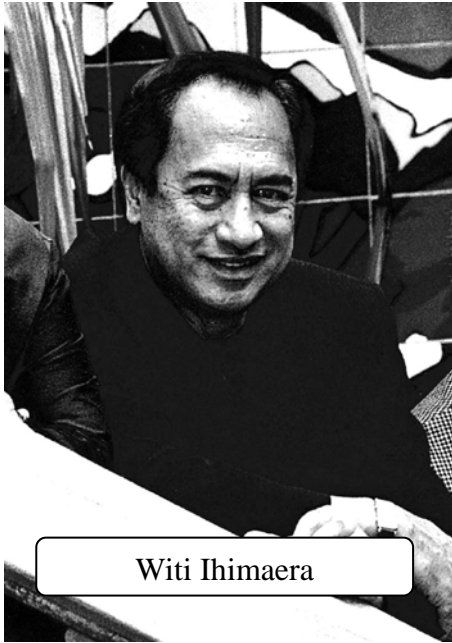
คาซุต้องแบกรับความผิดหวังของโคโรตั้งแต่ที่เธอกำเนิดขึ้นมา และอีกหลายปีต่อมา โพรว์เรนก็ก็ยังให้กำเนิดลูกสาวอีกคนหนึ่ง การหาคนสืบทอดจึงกลายเป็นปัญหาใหญ่ที่โคโรอะพิรานาต้องแก้ให้ตกให้ได้ “ตามธรรมเนียมของเมารี การเป็นผู้นำคือสิ่งที่สืบทอดเป็นมรดก และปกติแล้วเชื้อคลุมแห่งเกียรติยศจะมอบแด่ลูกชายหัวปีถึงลูกชายหัวปี เว้นก็แต่ในกรณีนี้ที่เป็นลูกสาวหัวปี” (น. 40)

โคโรอะพิรานาในฐานะผู้นำดำเนินการสืบทอดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ด้วยการเปิดโรงเรียนสอนวัฒนธรรมเมารี นอกเหนือไปจากกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่มีในโรงเรียนของรัฐ เป็นที่น่าสังเกตว่า ความรู้ที่ถ่ายทอดกันในโรงเรียนสอนวัฒนธรรมนี้เป็นความรู้ที่สงวนสิทธิ์ไว้เฉพาะในหมู่ผู้ชาย การเล่าเรื่องตำนาน การสอนการต่อสู้ และการพิสูจน์ความเป็นลูกผู้ชายเมารีตัวจริง คาซุจึงถูกกีดกันจากการชั้นเรียนนี้แม้เธอจะพยายามแอบ “ครูพักลักจำ” จากมุมต่างๆก็ตาม ทั้งนี้ระหว่างการเปิดสอนพิเศษ โคโรอะพิรานาได้พยายามมองหาเด็กหนุ่มที่จะมาสืบทอดตำแหน่งผู้นำของเผ่าหรือชุมชน เพราะลูกหลานชายของเขาต่างก็ยังไม่ติดที่และดูเหมือนว่าจะไม่ได้ปวารณาตัวเพื่อตำแหน่งนี้เท่าที่ควร “เขาไม่ต้องการเหลนสาวคนโตในรุ่นของคาซุ; เขาต้องการเหลนชาย ใครบางคนที่เหมาะสมกว่า เพื่อสอนประเพณีของหมู่บ้านให้ เราไม่รู้ในเวลานั้น แต่เขาเริ่มมองหาเด็กชายเช่นนั้น จากครอบครัวอื่นแล้ว” (น.61)

คาซุถูกหมางเมน ไม่ได้รับความสำคัญใดๆในแง่ของการเป็นคนในตระกูลผู้สืบทอด สาเหตุที่ทำให้เธอถูกหมางเมนคือความเป็นผู้หญิง ทั้งที่คาซุรู้สึกผูกพันกับคนในครอบครัวและชาติพันธุ์ของตนเองอย่างลึกซึ้ง ดังเรียงความของเธอที่เธอออกมาอ่านให้คนในชุมชนฟังเมื่อวันงานกิจกรรมของโรงเรียน “น้ำเสียงของเธอกังวานด้วยความภาคภูมิใจขณะที่ท่องวงศ์วานของเรา ตระกูลวาตาพาพา เธอสื่อออกไปว่าปลาบปล้ำแม่ไหนก็ได้ใช้ชีวิตอยู่ในแวนการา และเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของเธอคือการเติมเต็มความปรารถนาของปู่และคนในเผ่าตน” (น. 123)

การกีดกันคาซุออกจากพื้นที่ของอำนาจผู้นำและความรู้ที่ผู้ชายเป็นผู้ถือครองน่าจะทำให้นักอ่านชาวเฟมินิสต์ทั้งหลายเริ่มมองหาประเด็นเกี่ยวกับการแบ่งแยกทางเพศอื่นๆในเรื่อง ที่น่าสนใจก็คือ อำนาจของผู้ชายในเรื่องนี้ (ซึ่งส่วนใหญ่คืออำนาจของโคโรอะพิรานา) ถูกทำลายตลอดทั้งเรื่อง ทั้งจากตัวคาซุ และจากนานี ฟลาวเวอร์ส ศรีภรรยาที่มักจะขอหย่าเสมอเมื่อรู้สึกไม่สบอารมณ์กับการกระทำของสามี นอกจากนี้ยังมียุทธวิธีการทำลายอำนาจอีกประการหนึ่งคือการใช้ตำนานมาต่อสู้กับตำนาน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าตำนานที่เป็นหลักคือตำนานของไฟเกียผู้ชิวาพ แต่ในบรรดาชนพื้นเมืองที่เดินทางมาสู่ดินแดนแห่งนี้ยังมีอีกหลายกลุ่มหลายเผ่าซึ่งมีบรรพบุรุษและตำนานเป็นของตนเอง ย่าและแม่ของคาซุเป็นเชื้อสายของมูริไวผู้นำสตรีของเผ่า ที่ภวานาต่อเทพเจ้าให้กลายเป็นชาย เพื่อนำเรือขึ้นฝั่ง เมื่อเกิดวิกฤตขึ้นนานี ฟลาวเวอร์สจึงแสดงตนว่าสามารถยืนหยัดเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชายได้ “ฉันจะกลายเป็นเหมือนมูริไวหากคุณต้องการ คาซุเองก็เช่นกัน ถ้าจำเป็น” (น.155)

Witi Ihimaera

นอกจากตำนานของมูริไวแล้วยังมีตำนานของไมไฮ บรรพชนสตรีผู้นำอีกคนหนึ่งที่มีตำนานที่ค่อนข้างโลดโผน ตำนานเน้นที่ปฏิภริยาของไมไฮที่มีต่อผู้ชายที่สั่งให้เธอนั่งลง “ไมไฮยืนหันหลังให้เขา ก้มโค้ง ถกกระโปรงขึ้นในขึ้นและพูด ‘จะว่าไปนี่คือที่ซึ่งท่านจากมา!’ นั่นคือวิธีของไมไฮที่จะเตือนให้หัวหน้าเผ่ารู้ว่า ชายทุกคนล้วนถือกำเนิดมาจากหญิง” (น. 117)

ตำนานเกี่ยวกับสตรีผู้นำเมารีนี้ถูกนำมาเล่าซ้ำใน เรื่องเพื่อต่อรองกับอำนาจของผู้ชายที่สร้างความชอบธรรมด้วยตำนานของไฟเกีย ความหลากหลายของตำนานนี้แสดงให้เห็นความสลับไหลของอำนาจเกี่ยวกับมิติหญิงชายในหมู่ของชาวเมารี ที่บางเผ่าบางพวกผู้หญิงอาจเป็นฝ่ายช่วงชิงบทบาทในการสร้างความหมายหรือภาวะผู้นำ

ของตนเองขึ้นมาได้ ดังที่นาฮี ฟลาวเวอร์สกับแม่ของคาสู “รวมหัว” กันตั้งชื่อนี้ให้แก่คาสู “ไมเพียงแต่ชื่อคาสูเตีย เต เรนก็จะเป็นชื่อผู้ชายเท่านั้น แต่นั่นยังเป็นชื่อบรรพชนของหมู่บ้านเราด้วยโคโร อะพิรานารูสึกว่า การตั้งชื่อเด็กหญิงตัวน้อยตามผู้ก่อตั้งชนเผ่าเราเป็นการหยามเกียรติคาสูเตีย เต เรนก็” (น.44) แสดงให้เห็นว่าในกลุ่มชาติพันธุ์นี้ อำนาจมาตาธิปไตย (matriarchy) อาจเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการดำเนินชีวิตของพวกเขา

เราจะเห็นความพยายามในการพิสูจน์ตนเองที่ชัดเจนของคาสูได้จากการที่วันหนึ่งเธอขอดิดเรือราวีรอกทะเลไป เพราะเธอรู้ว่าปู่ผิดหวังกับบรรดาเด็กหนุ่มเมารีที่ไม่สามารถมหินอันเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปูจูงใจโยนลงไปในน้ำ เมื่อถึงบริเวณนั้น คาสูจอนลงน้ำอย่างไม่ลังเล เธอดำหายลงไปนานจนกระทั่งนาฮี และราวีริเป็นกังวล เมื่อคนทั้งสองดำตามลงไปดูจึงได้ประจักษ์ภาพอันน่าพิศวง นั่นคือคาสูดำดิ่งลงไปลึกมากและคล้ายดับกำลังสนทนากับปลาโลมาเพื่อสืบหาที่อยู่ของหินนั้น ในที่สุดเธอก็ทำสำเร็จ ซ้ายยังจับกึ่งด้วยมือเปล่าเอามาฝากโคโรได้ด้วย ทั้งที่ “การหาปลาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่ได้ออกไปกับผู้ชาย” (น. 70) ความอัศจรรย์ดังกล่าวถูกเก็บงำเอาไว้จนกระทั่งคาสูได้พิสูจน์ให้เห็นความสามารถแท้จริงในตอนปลายเรื่อง

อาเพศที่เกิดขึ้นในเรื่องเป็นสัญญาณที่เร่งเร้าให้ผู้นำคนใหม่ของเผ่าแสดงตนออกมา เหตุการณ์แรกคือการเกยตื้นของปลาวาพนับร้อยตัว ซึ่งส่วนใหญ่ตายในที่สุด “การเกยตื้นของวาพครั้งก่อน ๆ เป็นเพียงการโหมโรงก่อนเหตุการณ์อันน่าประหลาดที่พรันพริงซึ่งตามมา เหตุการณ์ซึ่งมีพลังราวกับหายนภัยและงดงามสง่า ประหนึ่งการเสด็จกลับมาครั้งที่สองของพระเยซูคริสต์” (น.148) ต่อมาจะมีการเกยตื้นของปลาวาพอีกฝูงหนึ่ง ซึ่งมีผู้นำฝูงเป็นปลาวาพพาหะของไฟเกียในอดีตกาล ความคิดถึงนายทำให้วาพชราตรอมตรมขนาดที่พาฝูงมาหมายจะตายบนแผ่นดินของไฟเกีย

อาเพศครั้งที่สองนี้มีบีบคั้นให้โคโรอะพิรานาคิดไปถึงการล่มสลายของเผ่าพันธุ์ เขาจึงแจ้งแก่สมาชิกในเผ่าว่า “หากเรานำท่านกลับสู่ทะเลได้ นั่นจะเป็นการพิสูจน์ว่าความเป็นหนึ่งเดียวยังคงอยู่

กับเรา แต่ถ้าเราทำไม่ได้ นั่นก็เพราะเราอ่อนแอเอง หากท่านยังมีชีวิต เราก็มีย ถ้าท่านตาย เราก็ตาย ไม่เพียงแต่การอยู่รอดของท่านเท่านั้น แต่หากเป็นของเราด้วยที่รออยู่ข้างนอกนั้น” (น.159) อย่างไรก็ตาม ลำดับของการออกไปช่วยเหลือก็มอบหมายให้ผู้ชายก่อน ผู้หญิงที่เป็นกองหลัง ได้รับสิทธิตามไปช่วยภายหลังเมื่อเหล่าผู้ชายเริ่มอ่อนแรง เพราะวาพใหญ่ไม่ยอมขยับตัว แม้แต่น้อย

ระหว่างนั้นสายเลือดไฟเกียของคาสูเริ่มเติบโตกล้าขึ้นอย่างเงิบ ๆ ดังข้อสังเกตของราวีริ “ไม่มีวันที่ผมจะลืมสีหน้าของคาสูเลย เธอกำลังมองเหม่อออกไปที่ทะเล และนั่นเหมือนว่าเธอกำลังมองกลับไปในอดีต เป็นสีหน้าที่สงบ สีหน้าแห่งการยอมรับ มันบังคับให้เราทุกคนต้องหันไปมองสิ่งที่คาสูมองอยู่” (น.152) เมื่อเหตุการณ์เรื่องปลาวาพเกิดขึ้นถึงขั้นวิกฤตคาสูจึงตัดสินใจลอบออกไป ชีปนตัววาพชราแล้วเริ่มสนทนากับมัน

วาพชราผู้นำฝูงเข้าใจว่าคาสูคือไฟเกีย จึงเริ่มขยับตัวและพาฝูงกลับคืนสู่ท้องทะเล คาสูรู้วิธีการชีและพูดกับวาพอย่างที่เป็น “สัญชาตญาณ” ของเธอ การขึ้นไปชีวาพของคาสูอาจตีความได้ว่าเป็นการเสียสละเพื่อเผ่าพันธุ์ หรือเสียสละเพื่อโคโร รวมทั้งอาจเป็นการกระทำอัตวินิบาตกรรม เพราะเธอรู้สึกถอดถอย สูญเสียความรู้สึกว่าตนเองมีค่า และยอมจำนนต่อกำแพงของโคโรที่เธอไม่อาจฝ่าข้ามไปได้ “คาสูเริ่มสะอื้นเงิบ ๆ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเธอหวาดกลัว เธอสะอื้นเพราะพาคาจะตายหากวาพตัวนี้ตาย สะอื้นเพราะรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว สะอื้นเพราะเธอรักน้องสาว พ่อ และอะนา เธอสะอื้นเพราะนานี้ ฟลาวเวอร์สจะไม่มีใครคอยช่วยทำแปลงผัก สะอื้นเพราะโคโรอะพิรานาไม่รักเธอ และเธอสะอื้นเพราะเธอไม่รู้ว่าการตายเป็นอย่างไร” (น.174)

คาสูดำดิ่งสู่ห้วงมหาสมุทรพร้อมฝูงวาพ เคารพดีที่วาพตัวเมียจงใจให้วาพผู้นำตระหนักได้ในที่สุดว่าคาสูเป็นเพียงทายาทของไฟเกีย หาใช่ไฟเกียตัวจริงไม่ คาสูจึงรอดชีวิต เมื่อเธอฟื้นขึ้นมา เธอพูดกับปู่ว่า “หนูพลัดตกจากวาพคะ ถ้าหนูเป็นชาย ก็คงจับไว้ได้แน่นกว่านี้ หนูขอโทษนะคะ พาคา หนูไม่ใช่เด็กผู้ชาย” (น.195) ความไม่เป็นชายเป็นสิ่งที่ทำให้คาสูรู้สึกผิดตลอดมา เช่นเดียวกับความเคลือบแคลงของพาคาที่มีต่อความเป็นผู้สืบทอดของหลานสาว แต่ในที่สุดคาสูก็พิสูจน์ตนเองได้สำเร็จ และสิ่งนั้นยิ่งใหญ่เสมือนการกลับมาของพระเยซูคริสต์ดังที่กล่าวแล้วซึ่งสอนให้รู้ว่าผู้ที่เชื่อจะได้รับความรอด จากนั้นเรื่องก็จบลงอย่างมีความสุข

เรื่องของคาสูจึงเป็นตำนานร่วมสมัยว่าด้วยการกลับมาของสตรีผู้นำเผ่าพันธุ์โดยแท้ ต่อไปนับร้อยนับพันปี เรื่องเล่าของเธอก็อาจกลายเป็นตำนานเล่าขานในหมู่ชาวเมารี เมื่อรวมกับตำนานของมูริไวและไมไฮแล้วก็เท่ากับว่าผู้หญิงเมารีมีผู้นำที่เข้าข่ายว่าเป็น “วีรสตรี” เช่นเดียวกับซีกโลกอื่นในโลก เป็นต้นว่า มู่หลัน ของจีน และ ฉาน ดาร์ค (โจน ออฟ อาร์ค) ของฝรั่งเศส ต่างกันตรงที่ว่าวีรสตรีสองคนหลังนี้รบพุ่งในสงคราม แต่คาสูอยู่ในสมรภูมิของอำนาจระหว่างเพศนั่นเอง

หมายเหตุ: บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน **ขวัญเรือน** ฉบับที่ 856 (กรกฎาคม 2550) เลขหน้าที่ใช้อ้างอิงในบทความนี้มาจาก อีแมรา, วิทิ. 2549. **ปาฏิหาริย์แห่งวาพ.** แปลโดย สุวัฒน์ หลีเหม. กรุงเทพฯ: มติชน.